

РЕЦЕНЗІЇ

Т.Я. Лукул

Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення:

Монографія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 456 с.

Поняття „націєтворення” та „політизація етнічності” у політологічній науці вживаються для опису процесів соціальної інтеграції (*nation-building*, на відміну від *state-building*) – як правило, у ході аналізу країн, котрі переживають етап бурхливої індустріалізації та шукають нові форми політичних домагань етнічних меншин. Головним завданням науковців є підведення теоретичної основи, яка б співвідносила, а подекуди й розрізняла два вищевказані поняття. При вирішенні такого завдання основним операційним терміном виступає поняття „етнічність” як означення родової згуртованості, що дозволяє охопити ті соціальні форми, які визначаються як „спадкоємне походження”. Поняття „етнічності” при аналізі змагання між етнічними групами у боротьбі за доступ до суспільних ресурсів використовується як найважливіший критерій для осмислення процесу „політизації етнічності”. Загалом же поняття „етнічності” дає можливість працювати із чотирма формами її існування („національна держава” (*nation-state*), „етнічні меншини”, „народ”, „етнічні групи”) та двома додатковими („перехідна етнічність”, „незавершена етнічність”). Ці шість форм „етнічності” складають усьє континуум етнічних типів, котрі, безумовно, є пов’язаними як з історичною, так і з соціальною структурою кожної окремої національної спільноти. Аналіз конкретного політичного контексту та історико-соціальних умов дає можливість визначити, на якому рівні перебуває кожен тип „етнічності”: „нація-держава”, „етнічної меншини” чи на „перехідному”, або ж „незавершеної етнічності”.

Попри популярну в глобалізованому світі тезу про „політичну смерть” національних держав і взагалі розмивання та деактуалізацію „етнічного”, значущість поділу людства саме за цим критерієм залишається допоки незаперечним фактом. Відтак осягнення феноменів „нації” та „етнічності” є надзвичайно важливим як для професійних політиків та управлінців, так і власне для науковців. Справді,

наскільки „етнічна”/„національна належність” визначає стереотипи нашої поведінки в багатьох життєвих ситуаціях? Чи саме „етнічне походження” багато в чому зумовлює не лише відповіді на фундаментальні питання людського буття, а й сам спосіб їхньої постановки? Чому, зрештою, почуття спільного майбутнього найбільшою мірою об’єднує нас саме з тією, а не іншою групою людей? Спробою відшукати вичерпні пояснення всіх цих, здавалося б, на перший погляд, абсолютно очевидних феноменів у сучасній політологічній думці є наукова монографія українського політолога Тараса Лупула „Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення”.

Розвиток сучасної політичної науки відбувається в умовах стрімкого переосмислення багатьох політологічних категорій, дефініцій, понять котрі описують механізми функціонування політичного процесу й взаємодію політичних інститутів. Саме тому увага чималої кількості вітчизняних дослідників прикута до багатьох проблем процесу націєтворення. Проте українські вчені, як правило, здебільшого аналізуючи складові цього процесу, інституційно-організаційні виміри, переймаються насамперед проблемами європейських країн. Країни ж Північної Америки у такому контексті залишаються немовби поза увагою. Доводиться констатувати, що цілісні та ґрунтовні наукові роботи, котрі б були присвячені такій країні, як Канада наразі відсутні.

Т. Лупул серйозно займається канадознавчою проблематикою. Це засвідчують його численні наукові статі [1], виступи на науково-практичних конференціях [2], «круглих столах» [3], його публічні лекції [4] тощо. Тож, цілком логічною справою виглядає підготовка науковцем монографії на цю тематику [5], котра вже за самим переліком поставлених у ній питань виглядає надзвичайно актуальною й такою, що здатна вивести на новий рівень наукову дискусію із приводу концептів націєтворення загалом, та інституційного їх виміру на прикладі Канадської федерації, зокрема.

Автор монографії не лише всебічно розкрив основні поняття у тлумаченні категорій „нація” „політична нація”, „етнічність”, „політизація етнічності”, „націоналізм”, але й простежив еволюцію основних наукових підходів в аналізі такого особливого суспільного громадського порядку та такої специфічної політичної сфери його функціонування, як „канадська політична нація”. Аналізу піддані

суспільно-політичні передумови, проблеми, характер, основні поняття, цілі і завдання, об'єкти і суб'єкти організаційно-інституційного формування процесу націєтворення (Розділ 1).

Видається також вагомим вихід автора за межі традиційної дихотомії політичної та етнічної нації, сприйняття політико-інституційного націєтворення як предмету регулювання міжетнічних взаємин та відповідний розгляд науковцем концептів націєтворення з точки зору таких моделей, як „канадське етнічне походження”, „англоканадська етнічність”, „багатокультурність” „плюралістична інтеграція” (Підрозділи 3.1, 3.2 та 3.3.) Причому автор чітко й широко розкриває спільне та відмінне у зазначених інструментальних способах сучасного канадського націєтворення, що упереджає виключно вузькопрофесійне сприйняття досліджуваних проблем.

Основні ідеї автора, як можна судити на основі монографії, є такими. Попри те, що Канаду прийнято вважати „іммігрантською нацією”, вона і надалі зберігає за собою етнічне осердя: „британське” та „французьке походження”. Етнонаціональні спільноти „усталених етнічних груп” Канади і досі є базовою одиницею суспільної організації канадської політичної реальності, оскільки „у Канаді поза Квебеком характер політичних інститутів впливає із британської парламентської практики, англійського прецедентного права і наголосі на індивідуальних правах людини, а це все вкорінене іще в англійську історію” (С.89-390). З іншого боку, у провінції Квебек (69%) респондентів також наполегливо стверджували самотутнє „канадське етнічне походження”, а не „квебекське” (усього лише 2% жителів провінції) (С.226, 250).

Автор відзначає, що незважаючи на ототожнення сучасної канадської етнодемографічної реальності із такими поняттями як „етнічна різноманітність”, „етнокультурна мозаїка”, „двомовність”, „поліетнічне суспільство”, факт мовної асиміляції різних етногруп як інструмент інтеграції до канадського „*mainstream*”, який поза Квебеком є як правило англоканадським „*mainstream'om*” підтверджується чисельними посиланнями на найновітніші кількісні дані сьогочасної канадської статистики (Розділ 2). Так, англійська є єдиною офіційною мовою у всіх провінціях і територіях Канади, за винятком офіційно двомовної провінції Нью-Брансуїк та багатоетнічних (з 1990 р. – 8 офіційних мов!) Північно-Західних територій, а також новоутвореної території Нунавут. Французька, як єдина офіційна

мова, повноправно функціонує у Квебеку (С.142). Такий мовний аспект, на думку автора, посилюється ще й тим, що аналіз найновіших статистичних переписів „етнічного походження” канадського населення 2006 р. засвідчує, що з десяти провінцій сучасної Канадської федерації в чотирьох перше місце посідає „англійське етнічне походження” (С.215-216, 225-233), а з трьох територій – Північно-Західних, Юкон та Нунавут – перше місце за „англійським походженням” належить території Юкон (С.232). До того ж, скорочення числа осіб „англійського” та „французького” етнічного походження у загальній етнодемографічній структурі Канади з 1986 по 2001 роки на 3,3 та 3,4 млн. осіб відповідно, в цілому відповідає етнічній категорії „канадець” – 6,7 млн. осіб, котра у 2001 р. посіла перше місце у восьми з десяти провінцій (С.250).

Праця не обмежується виключно аналізом кількісних статистичних даних. Третій (С.260-340) та четвертий розділи (С.341-380) рецензованої монографії представляють результати дослідів актуальних проблем політичного конструювання сучасної нації в одній з найрозвиненіших поліетнічних держав світу. Автор здійснює аналіз концепту етнічність як інституційної бази формування сучасної канадської політичної нації. На основі поєднання методологічних підходів символічного реляціонізму, етносимволізму, структурного функціоналізму та феноменологічного принципу він висвітлює основні парадигми етнонаціонального розвитку сучасної Канадської федерації. Автор показує характер, проблеми та перспективи творення канадської національної ідентичності в умовах різкого кількісного зростання етнорасових меншин в країні Кленового листка в 1990-х – на початку 2000-х років. У висновках до вказаних розділів автор наполягає, що політика багатокультурності є єдиною дієвою інструментальною моделлю, що дозволяє формувати інклюзивну канадську націю ХХІ ст. зважаючи на те, що основні тенденції суспільного розвитку Канади свідчать, що ця країна й надалі буде ставати етнічно та расово різномірним суспільством (С.317). Така багатокультурна канадська нація не є ані повністю „етнічною”, ані цілковитою „проекцією європейських політичних націй”, ані тільки „новітньою формою північноамериканської самобутності”, а швидше інкорпорованою структурою усіх трьох вказаних елементів (С.335). Дане твердження вважається достатньо адекватним, оскільки сучасна Канадська суспільна реальність дає приклади не тільки

існування етнічного осердя, але й того, що багато канадців розвивають те, що автор називає „гібридним сенсом самобутності” (С. 324).

Слід привітати дослідження автором особливостей політизації української етнічності в Канаді (4-й розділ). Тут автор дещо по новому оцінює діяльність та інституційну наповненість сучасної української етнічної громади Канади. У цьому розділі стверджується, що кожен рівень „політизації етнічності” виявляє ті політичні установки та діяльність, які характерні для територіальних, економічних, соціальних та культурних кордонів етносу.

Аналіз політичного функціонування української етнічної спільноти в Канаді використовувалась автором як перевірка такого теоретичного підходу з огляду на те, що українська етнічна меншина Канади перебуває під впливом трьох пересічних процесів: канадського націєтворення, політизацією інших канадських етнічних груп та політизацією власної етнічності. Результати впровадження такого авторського підходу свідчать, що за всіма критеріями українська громада Канади є „незавершеною етнічною групою” (С.342, 376-377). Також автор доводить, що різновекторна політична діяльність виробила унікальний тип українсько-канадської етнічної групи як окремого самобутнього феномену, як типу „перехідної етногрупи” (Підрозділ 4.2).

В рецензованій монографії канадці українського походження як окрема група розглянута у соціологічному контексті раціонального плюралізму, конкретно в політичній, історичній та регіональній структурі сучасного канадського суспільства. Це дозволило автору виконати одночасно два завдання. По-перше, оскільки етнічна історія належить до ширшої етнокультурної спільноти, отримані науковцем висновки є актуальними для «акторів», які взаємодіють у рамках процесу націєтворення. По-друге, політологічне дослідження історичної спадкоємності як інструменту пояснення політичних процесів доводить, що кожна етнокультурна спільнота має свій власний унікальний досвід, однак, цей метод може бути використаний для будь-якої етнічної спільноти як стандартний підхід, щоб винести уроки для розвитку ширшої канадської національної спільноти.

Українська етнічна група піддається „канадизації”, особливо це притаманне для другого, четвертого та п'ятого поколінь, що живуть в урбанізованих центрах і, як правило, припинили використання української мови як повсякденної. Крім того, збільшення

міжетнічних шлюбів, переорієнтація на відвідування канадських церков протестантського характеру, а не двох відгалужень візантійської церковної традиції, що було традиційними для українців постійно підживлювало асиміляційні процеси серед українців Канади. Незважаючи на ці процеси, організована українська канадська спільнота продовжує функціонувати, намагаючись утверджувати власні цінності та інтереси в Канаді та підтримувати зв'язки з Україною. Така самоідентифікація вказує на тривалу значимість символічного етнічного походження для українців Канади. Хоча цей процес є досить складним, що ретельно висвітлено автором у підрозділі 4.2 (С.373-375).

Щоб краще зрозуміти таку символічну сутність, автор застосовує таке поняття як „категорії означеності етнічної української канадської спільноти” (С.344-345). Таке поняття, з точки зору автора, є виправданим через те, що розуміння контексту історії Канади визначає ті правові, політичні та економічні структури, в рамках яких канадці українського етнічного походження сформувались як „усвідомлена окремішня етнічна група” (С.345). Звідси, по-перше, канадці українського етнічного походження не визнаються як чартерна група канадського суспільства, подібно до того, як визнані британська, французька та корінні народи, і не мають жодної вигоди від канадського держави, як це є для чартерних груп. Наприклад, українські канадці не мають конституційних, мовних чи інших групових прав. Колективні символи українців не визнані як символи федеральних, провінційних чи муніципальних органів влади, як це здійснено у символічному плані для „націй-засновників” та „перших націй” сучасної Канадської федерації.

По-друге, на відміну від англоканадців Атлантичного узбережжя Канади, де населення „британського походження” складає більшість у чотирьох провінціях, чи „французької етнічної групи” Квебеку, а чи аборигенів на Півночі країни, українські канадці: 1) не мають демографічної більшості в жодній провінції; 2) політично не контролюють жодну територію; 3) не контролюють господарське життя у будь-якому регіоні Канади; 5) українська мова не є офіційною робочою мовою, визнаною хоча б в якійсь професійній сфері (С.345, 376).

Канадці українського етнічного походження – разом із польською, голландською, німецькою, менонітами та єврейською етнічними спільнотами – це етнічні групи, що існують у суспільстві в

межах усвідомленого і прийнятого ними раціонального плюралізму і які ще не є остаточно асимільованими французьким, британським чи корінним народами Канади. Таким чином, автор приходиться до висновку, що українські канадці є меншиною, яка добровільно визнає етнічну приналежність, діє як самостійно мобілізована спільнота, в основному без державного легального визнання їх окремого статусу (хоча б як піонерів-засновників Канади) (С.346).

Далі, для того, щоб детальніше визначити, якою ж етнічною групою канадці українського походження насправді є і яке вони займають суспільно-політичне місце в Канаді, автор оперував декількома категоріями, які й надалі продовжують формувати українську етнічну спільноту Канади. Ці категорії характеризують стратегію розвитку української громади сьогодні і включають: 1) характер української імміграції, особливо „Четвертої”, останньої хвилі (підрозділ 4.1); 2) особливості функціонування громадських організацій української спільноти як основи розвитку української громади в Канаді підрозділ та значення релігійної належності та політичних ідеологій як мобілізаційного ресурсу згуртування спільноти підрозділ (підрозділ 4.2).

Автор справедливо критикує певні усталені положення, дискутує із приводу деяких аргументів інших дослідників, проте ця критика та дискусія носить конструктивний характер, дозволяє постежити тенденції розвитку сучасної політологічної науки, глибше проникнути в суть досліджуваних категорій. Така форма критики робить працю серйозним аналітичним твором, який може бути корисним не тільки в прикладних цілях, але в діяльності державних органів відповідальних за інтеграцію етноменшин у сучасний процес українського націєтворення.

Окремі висловлювання, що застосовує автор, слід було б пом'якшити задля того, аби у читачів не виникало враження щодо заангажованості автора. Наприклад, авторові на с. 30 не варто було категорично стверджувати, що „наявність громадянства сама по собі не є достатньою для формування суспільства/спільноти”. Бо ж у такому разі, як можна пояснити приклад Швейцарської нації? З цих же причин можна було б рекомендувати автору замінювати вираз „на нашу думку” більш м'якими словосполученнями на зразок „доречно було б”, „більш обґрунтованим є” тощо. Від цього стиль монографії став би більш толерантним.

Проте, як видно з наведених зауважень та побажань, вони не можуть вплинути на загальне вельми позитивне враження від монографії Т.Я. Лупула, яку підготовлено на високому професійному рівні, з використанням сучасних досягнень політологічної науки. Праця є завершеним та самостійним науковим дослідженням, що робить вагомий внесок у розуміння теорії та практики такого складного процесу як націєтворення.

Викладення матеріалу ґрунтується на глибокому системному аналізі спеціальної наукової літератури. Монографія містить отримані автором нові науково обґрунтовані висновки та результати.

Робота написана зрозумілою і доступною мовою. Монографія містить продуману структуру, що охоплює розгляд питань від загальних до спеціальних, що стосується проблематики інституційно-організаційних відносин у контексті канадського націєтворення. Перекоаний, що монографія Т.Я. Лупула зацікавить не лише науковців, але також і широку громадськість.

1. Лупул Т. Вплив імміграції 1990-х років на трансформацію етнокультурного складу населення канадської федерації (аналіз перепису 2001 року) // Вісник Одеського національного університету: Соціологія і політичні науки. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2008. – №13 (69). – С.124-134; Його ж. Імміграція як фактор етнодемографічних змін в аналізі сучасного вітчизняного та зарубіжного мігрантознавства // Вісник Одеського національного університету: Соціологія і політичні науки. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2007. – №15 (52). – С. 58-73; Його ж. Моделі міжетнічних стосунків у сучасних західних соціально-політичних дослідженнях і проблема інтеграції етнічних меншин в українське суспільство // Вісник Одеського національного університету: Соціологія і політичні науки. – Т.8. – Вип.9. – Одеса: Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2003. – С. 683-687; Його ж. Нові етносоціальні тенденції в канадських провінціях та територіях під впливом імміграції 1990-х років // Вісник Одеського національного університету: Соціологія і політичні науки. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2008. – №18(74). – С. 83-94.

2. Lupul T. The Contemporary Immigration in Canada as a Factor of the Construction of the Contemporary Multiethnic Nation (1990s-early 2000s) // Paper presented at the Fifth International Tartu Conference on Canadian Studies “The World in Canada, Canada in the World” at the University of Tartu, Estonia, 12-13 October, 2007; Lupul T. Immigration as a Factor of Ethno-Demographic Changes in Contemporary Canadian Society (1990s-early 2000s) //

Paper presented at the “Identity Through Art, Thought and the Imaginary in the Canadian Space-Nations, Ethnicities, Groups, Individuals” at the Masaryk University Brno, Czech Republic, 25-27 October 2007; Lupul T. The Shifting in the Canadian Ethnic Mosaic: The Case of the “The Four Wave” of the Ukrainian Immigrants in Canada (1990’s - early 2000’s) // Paper presented at the Marburg Canadian Literature Day 2008: “Narratives of (In)Dependence and Partnership: Old Europe and New World” at the University of Marburg, Germany, 20-22 June, 2008; Лупул Т. Українська етнічна спільнота як фактор інституалізації канадської поліетнічної нації // Українство у світі: Україна є там, де живуть українці. – Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Шевченка, 23-25 травня, 2008 року.

3. Lupul T. The 4th Wave of Ukrainian Immigration to Canada: Approaches and Assessments to Immigration // Managing Immigration: The Recent Canadian/Ukrainian Saskatchewan Experience. A Faculty/Graduate Student Roundtable. – Chernivtsi. - May 11-12, 2010; The Other Economic Question: Immigration’s Impact on the Economy” // 11. 12. 2008 Metropolis Project: “Armchair Discussions”, Canada School of Public Service (Collaboration Lounge), 65, Guigues Street, Ottawa. – December 11, 2010.

4. Lupul T. The Fourth Wave of Ukrainian Immigration to Canada as Depicted in the Literature of Ukrainian Canadianists (in Ukrainian) // Unpublished Lecture Delivered on the Fall Seminars in CIUS (University of Alberta, Canada). – Edmonton. – November 7, 2008.

5. Лупул Т.Я. Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення : монографія / Т. Я. Лупул. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 456 с.

*В.А. Гриневич,
доктор політичних наук
(м. Київ)*